

UNITATE ȘI DIVERSITATE ÎN CULTURILE NEOLITICE DE LA DUNĂREA DE JOS

MARIN NICA

Este îndeobște cunoscut că prin așezarea sa geografică teritoriul țării noastre a reprezentat în decursul epocii neolitice, o zonă de confruntare sau interferență a curentelor culturale sudice și central-europene care vor pune o amprentă originală asupra culturilor neolitice care s-au format și dezvoltat, mai ales, în câmpia Dunării de Jos.

Astfel, încă de la începuturile neoliticului în zona răsăriteană a Olteniei, mărginită și străbătută de văile largi cuaternare ale Oltului, Jiului și Dunării s-a format grupul cultural Cârcea-Grădinile¹ caracteristic prin ceramică pictată de tradiție ProtoSesklo.

Pe teritoriul Munteniei, din vestul ei (Dulceanca, jud. Teleorman) și până la Târgușor (jud. Prahova) s-au descoperit așezări ale comunităților Starčevo-Criș² faza III care au pătruns dinspre Oltenia, respectiv de pe valea Oltului (Grădinile, Vlădila, Drăgănești-Olt, Dobrosloveni – "S.M.T.", Ipotești, Cireasovu, jud. Olt) și Valea Râii (jud. Vâlcea).

Se poate vorbi, astfel, despre o unitate în culturile neolitice de la Dunărea de Jos, cu excepția Dobrogei, începând cu faza a III-a a culturii Starčevo-Criș.

Începând cu neoliticul mijlociu extinderea complexului cultural balcano-anatolian al neoliticului dezvoltat de la sud-est spre nord-vest, peste substratul neoliticului vechi, a avut drept rezultat, în urma simbiozei dintre ele, formarea a numeroase grupe culturale înrudite și legate în spațiu, începând din vestul Anatoliei până în centrul Europei.

Tracia a constituit, în acest spațiu, nu numai principala cale de pătrundere a celor mai vechi elemente ale chalcoliticului balcano-anatolian³ de tip Karanovo II ci și un centru secundar de difuziune, reprezentat de grupele Karanovo II, III (Veselinovo), IV (Kaloianovet) și de cel din regiunea Traciei de pe malul mării Paradimi, Sitagroii, Photolivos și Komotini).

1 M. Nica, Dacia, N.S. 21, 1977, p. 13-52; Zbornik narodnog muzeja, 14/1, Belgrad, p. 106-110; Arhivele Olteniei, S.N., 1, București, 1981, p. 27-41; 32, I, Cluj-Napoca, 1995, p. 12-28.

2 Victor Teodorescu, SCIV 14, 2, 1966, p. 68; Suzana Dolinescu Ferche, Cercetările de la Dulceanca, București, 1974, p. 18, 99-101; Eugen Comșa, Analele Banatului, S. N. 3, București, 1994, p. 13-40.

3 Milutin Garasanin, Fraistorija Jugoslavenskih zemalja, 3 Sarajevo, 1979, p. 201, 203.

Numeroasele elemente comune, de tip chalcolitic, ce caracterizează grupele culturale ale neoliticului dezvoltat și târziu Ussoe I, II, Samovedene-Hotnița (NE Bulgariei), Vădastra (N. Bulgariei), Gradeșnița (NV Bulgariei), Dudești și Boian (Muntenia), Dudești-Vădastra (bazinul inferior al Oltului), Vinča – Dudești (bazinul inferior al Jiului) și Vinča pe linia Dunării din vestul Olteniei, se datorează originii lor culturale comune, de tip Karanovo II, Veselinovo cât și influențelor de tip Kaloianovet, iar mai târziu a celor de tip Marița.

Cultura Hamangia, de origine anatoliană, mai îndepărtată, este răspândită în mai toată Dobrogea și se dezvoltă în raporturi culturale și cronologice cu civilizațiile Boian și Precucuteni.

Cultura Vinča cu cea mai largă arie de răspândire⁴ se încadrează aceluiași fenomen descris mai sus și a jucat un rol deosebit de important la geneza neoliticului mijlociu în regiunea dunăreană manifestându-se în mai multe variante locale dintre care amintim, în cazul nostru, pe cea olteană cu subvariantele Ostrovul Corbului⁵, Rast⁶ și Vinča-Dudești⁷ din bazinul inferior al Jiului cu centrul de formare în așezările de pe Valea Jiului de la Cârcea⁸, Simnic și Gârlești-Ghercești⁹.

Comunitățile neolitice din aceste așezări cu ceramică pictată policrom din centrul Olteniei continuă să fie receptivă, la începutul neoliticului mijlociu, la noile influențe de tip Dudești¹⁰, Vinča¹¹ și Karanovo III¹² creând în perioada neoliticului mijlociu și târziu un nou aspect cultural denumit de noi, după principalele sale elemente componente aspectul Vinča-Dudești¹³ din care nu lipsesc și unele elemente culturale liniar-ceramice, central-europene de tip Szatmar¹⁴ și Szakalhat¹⁵.

În aceeași perioadă aspectul cultural Dudești din așezările situate pe ambele terase ale Oltului¹⁶ evoluează pe parcursul a 3 faze paralel cu cele din Muntenia¹⁷ transformându-se în Vădastra sub aceleași influențe liniar-ceramice, din bazinul superior al Oltului (sud-estul Transilvaniei)¹⁸ ale culturii Boian-Giulești¹⁹ din aceeași zonă, Vinča prin filiera aspectului Dudești-Vinča de pe Jiu și noile influențe sudice de tip

4 Ibidem, p. 135-139, 181-194; Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 70-75, 177.

5 M. Nica, *Banatica*, 11, Reșița, 1991, p. 306-309.

6 Vladimir Dumitrescu, *The Neolithic Settlement at Rast*, BHA, International Series, 172, 1980, p. 1-33, 91 planches.

7 N. Nica, *op. cit.*, p. 310-317; idem, *The Vinča culture its role and cultural connections*, Timișoara, 1996, p. 105-114.

8 Ibidem.

9 M. Nica, *Arhivele Olteniei*, S.N., 9, 1994, p. 3-25.

10 Ibidem, p. 14.

11 Ibidem, p. 17, fig. 7; p. 20, fig. 8/1 a-11.

12 Ibidem, p. 13, fig. 5/5,6.

13 M. Nica, N. Toma, *Dacia*, N.S. 23, 1979, p. 31-64.

14 Idem, *The Vinča culture its role and cultural connections*, Timișoara, 1996, p. 120, fig. 10/1-9, 108, 119, fig. 9/1.

15 Idem, *Banatica*, 11, Reșița, 1991, p. 315, fig. 7/3, 8, 10; p. 317, fig. 8/1, 4, 8.

16 Idem, *Dacia*, N.S., 20, 1976, p. 71-95.

17 Eugen Comșa, *PZ*, 46, Band, 1971, Heft 2, Berlin, New York, p. 195-249.

18 A.D. Alexandrescu, I. Pop Marinescu, in *Materiale*, 1, 1973, p. 231-259; A. D. Alexandrescu, *Cumidava*, 4, 1971, Brașov, p. 11-24.

19 Ibidem; Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 239-242, pl. 6.

Kaloianoveț (fig. 7/13-15).

Deși publicate sumar, materialele rezultate din săpăturile efectuate în câteva așezări Dudești din Muntenia²⁰ și din bazinul inferior al Oltului²¹ prezintă aceleași caracteristici. Se poate constata o unitate culturală a acestei zone până în momentul formării culturilor Boian în Muntenia și Vădastra în sud-estul Olteniei și vestul extrem al Munteniei. Unele deosebiri se pot observa doar în prima fază a culturii Dudești, când în așezările de la Fărcașele și Drăgănești-Olt pătrund mai multe elemente culturale de tip Karanovo III²² și Vinča²³ pe care nu le întâlnim în așezările duduștine din Muntenia.

Începând cu fazele Dudești III (Fundeni)²⁴ și IV (Cernica) când se constată primele influențe ale culturii ceramicii liniare, se poate vorbi de aceeași unitate culturală de tip Proto-Vădastra, Vădastra I²⁵ (Cernica).

Un exemplu elocvent, în acest sens vasul tronconic de la fig. 1/1 descoperit în așezarea de la Cernica, care prezintă aceleași motive realizate în aceeași tehnică cu cele de pe vasele de la Fărcașu de Sus "Pe coastă" (fig. 1/2,4) cu deosebirea că în aceasta din urmă, unde influențele culturale Vinča sunt mai puternice, formele vaselor și mai ales motivele ornamentale sunt combinate mult mai variat (fig. 1/3-11).

Pentru ambele culturi, Boian, și Vădastră, înrudite prin originea lor comună, influențele liniar ceramice care au avut rolul determinant în geneza acestora provin din zonele nord-estice ale Munteniei (Sudiți)²⁶ și, respectiv, sud-estul Transilvaniei (Hărman)²⁷. De altfel geneza oricărei civilizații neolitice presupune un anume contact cultural și uneori chiar etnic. În cazul culturii Vădastra semnificativ este faptul că cele mai numeroase fragmente ceramice ornamentate cu motive liniare, de tradiția Zelenovce (fig. 2/1 a, 1b; 8) și cu note muzicale (fig. 2/4) s-au descoperit în așezările neolitice de la Slatina "Crișana II"²⁸, Piatra-sat "Nucet"²⁹ și Fărcașu de Sus "Pe Coastă" (fig. 2/20, 21) și mai puține în așezarea eponimă. De altfel cele mai vechi manifestări ale tehnicii liniare în ornamentarea ceramicii de tip Dudești le întâlnim tot în așezările amintite mai sus (fig. 2/1-3, 5-21) în care nu lipsesc nici importurile de tip Bolintineanu (fig. 2/4).

Pentru a convinge, în plus, sincronizarea acestora, mai ales cultural, prezentăm în continuare câteva boluri descoperite în așezarea de la Sudiți (fig. 3/1-6) ornamentate cu motive și tehnică liniară și care vor fi transpuse, aidoma, pe vase de forme și dimensiuni diferite, descoperite în primul nivel de locuire din așezarea vădăstreană de la Hotărani – "La turn".

Astfel, cel mai frecvent motiv al benzilor incizate, paralel, combinate cu cele

20 Idem, PZ, 46, Band, 1971, Heft 2, Berlin, New York, p. 195-249.

21 M. Nica, Dacia, N.S. 20, 1976, p. 71-103.

22 Ibidem, p. 53, fig. 6/9, 13, 15; p. 87, fig. 9/2, 12-14, 18; p. 89, fig. 11/11.

23 Ibidem, p. 81, fig. 5/8, 10, 11; p. 92, fig. 13/3; p. 95, fig. 15/7.

24 Eugen Comșa, SCIVA, 4, 1969, p. 167-173.

25 Marin Nica, Dacia, N.S. 20, 1976, p. 89, fig. 11/12; p. 93, fig. 14/8; p. 95, fig. 15/6, 10; p. 97, fig. 11/12.

26 Victor Teodorescu, SCIV, 2, 17, 1966, p. 223-225.

27 A.D. Alexandrescu, *op. cit.*

28 Mihai Butoi, Revista muzeelor, 2, X, 1973, p. 138, fig. 7, 9; Marin Nica, *The Vinča Culture its role and cultural connections*, Timișoara, 1996, p. 114, fig. 4/6 a, 6 b.

29 Ibidem, p. 114, fig. 4/4, 7.

ondulate de sub baza bolurilor (fig. 3/1-6) vor fi transpuse de către ceramisti vâdăstreni atât în tehnica inciziilor cât și al canelurilor pe gâtul și buzele interioare ale vaselor (fig. 3/7-13). Într-un singur caz arcadele incizate sunt marcate cu un punct (fig. 3/7) motiv de tradiție liniară (fig. 3/3,6) pe care îl vom întâlni imprimat în șiruri paralele pe buzele și umărul bolurilor (fig. 3/14, 21) și străchinilor (fig. 3/8) descoperite tot în primul nivel al așezărilor de la Hotărani. Un motiv la fel de frecvent de influență tot liniară (fig. 3/1) sunt micile triunghiuri folosite la început pe ductul liniilor ondulate de sub buza bolurilor în forma unor mici înțepături triunghiulare (fig. 3/1) care vor fi crestate, apoi, pe marginea motivelor de benzi liniare, paralele, de pe suprafața vaselor (fig. 2/2, 3, 5, 7, 12, 13) de la începutul primei faze a culturii vâdăstrene.

În cazuri foarte rare motivele micilor triunghiuri înțepate sunt organizate în arcade pe suprafața netezită a bolului (fig. 3/23) sau în șiruri paralele dispuse vertical ca niște dinți de pieptene sau ferăstrău (fig. 3/12) ce încadrează 3 registre de motive canelate. Șiruri de triunghiuri mici, crestate, care la început aveau rolul de a delimita metope și registre ornamentale (fig. 2/3; 4/11b) sau de a marca marginea gurii vaselor de uz comun (fi. 4/8,9) vor deveni ele însele motive în forma șirurilor rectangulare sau romburi (fig. 2/13; 3/11, 16, 18, 19, 20, 22). În aceeași tehnică a crestării purtătorii culturii Boian, faza Bolintineau, vor realiza motive asemănătoare (fig. 2/4) cu deosebirea că triunghiurile excizate au o formă alungită (fig. 2/4) comparativ cu cele pe vasele culturii Vădastra.

Este interesant de observat identitatea ca forme și tehnică de realizare a șirurilor de romburi excizate de pe vasele descoperite în așezările de la Hotărani – "La turn" (fig. 3/19,20) și Lunca – "La Grădini"³⁰ (jud. Călărași) aflate la mari distanțe geografice. Se confirmă astfel, încă odată, unitatea culturală ale celor două civilizații neolitice Vădastra și Boian de la Dunărea de Jos. Bolurile ornamentate cu caneluri simple (fig. 2/6, 10; 3/17, 24) sau conturate cu împunsături de puncte sau alveole mici de tradiție liniară (fig. 3/14, 21; 4/3,6) constituie elemente culturale comune ambelor culturi.

Prezența așezării de tip Boian-Giulești în plină arie de formare a culturii Vădastra pe care, de altfel, o și suprapune în așezarea de la Piatra-sat³¹ reprezintă o situație dintre cele mai fericite în explicarea raporturilor culturale și cronologice dintre cele două civilizații neolitice, înrudite, de altfel și prin originea lor comună. Spațiul comunicării de față nu ne permite a urmări numeroasele elemente comune ale celor două civilizații, ci este de ajuns de a observa câteva motive realizate în tehnica excizării suprafețelor dintre motive (fig. 3/18, 25; 4/7) uneori identice pentru ambele culturi (fi. 3/15, 20; 4/8, 12; 5/5) în asociere cu cele tipice numai culturii Vădastra (fi. 4/1, 2, 4, 5, 9, 10, 11a, 11 b, 13).

O dată cu restrângerea ariei culturii Boian, în faza Vidra, sub presiunea influențelor culturale Vinča (fig. 5/7 a, 7 b, 8a, 8b; 6/1a – 12) și Karanovo IV (fig. 6/13–17 b) comunitatea Giulești de la Piatra-sat – "Nucet" părăsește așezarea pe care o reocupă purtătorii culturii Vădastra³², fazele III și IV. Se mențin, în continuare, relațiile dintre cele două culturi reflectate în aceeași tehnică a excizării spațiilor dintre motive egale cu cele crestate, tipică fazei Vidra a culturii Boian (fig. 5/1-6, 9a 9b; 7/2 a 2b).

În decursul fazelor Vădastra IV și Boian IV asistăm din nou, sub impulsurile cul-

30 Marin Nica, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 3-4, p. 17-20, pl. 8/1,3.

31 Marin Nica, Ion Ciucă, *Arhivele Olteniei*, S.N. 6, 1989, p. 17-42.

32 Ibidem.

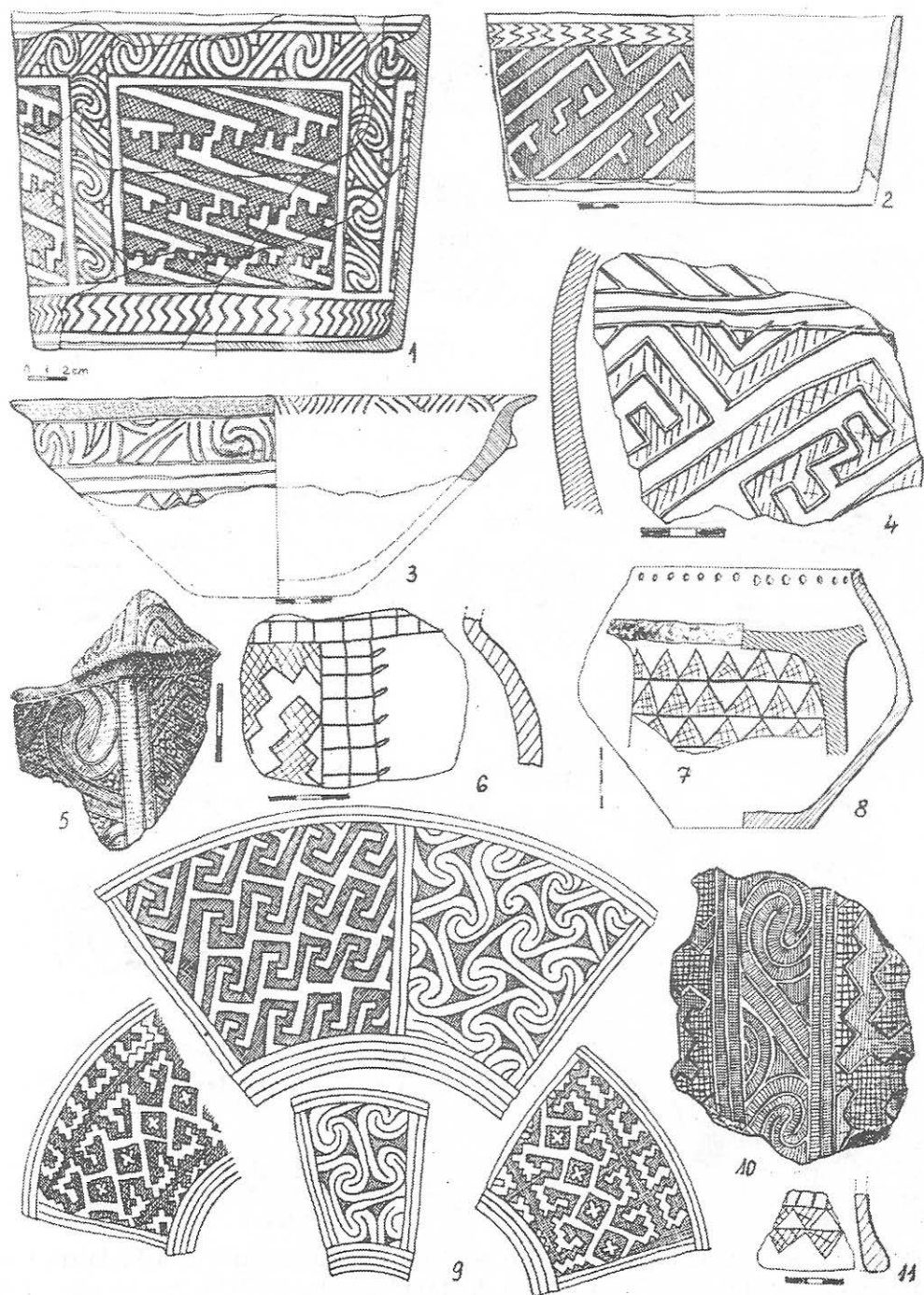

Fig. 1. Cernica – vas din faza Vădastra I; Fărcașu de Sus, "Pe coastă" 2-11 din faza Vădastra-Vădastra IA

Fig. 2. Slatina "Crișan II", 1a, 1b, 9-11, 14, 15 ceramică din faza Vădastra I A; Fărcașu de Sus, "Pe coastă", 8, 17, 20, 21 din faza Vădastra IB; 3 din faza Vădastra I A; Fărcașu de Jos "Cimitir", 7, 13, 19, din faza Vădastra I A; Fărcașu de Jos – "Cimitir" 7, 13, 19, din faza Vădastra I A; Hotărani – "La școală" 2 din faza Vădastra I A; Hotărani – "La turn" 6, 5, 16, 22 din faza Vădastra I B.

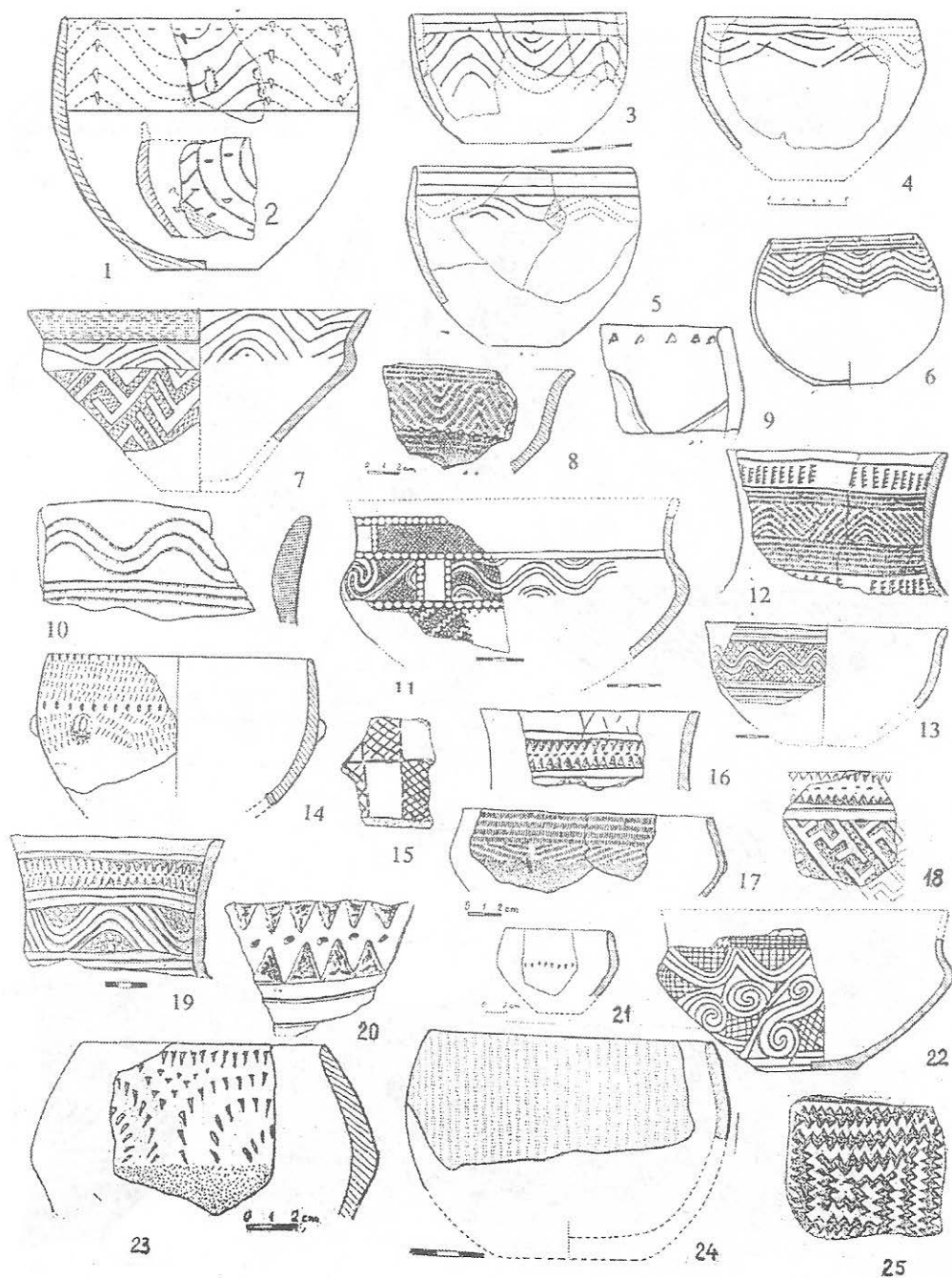

Fig. 3. Sudii, 1-6 boluri cu motive liniar-ceramice; Hotărani – "La turn" 7-25 din faza Vădastra I B – II A.

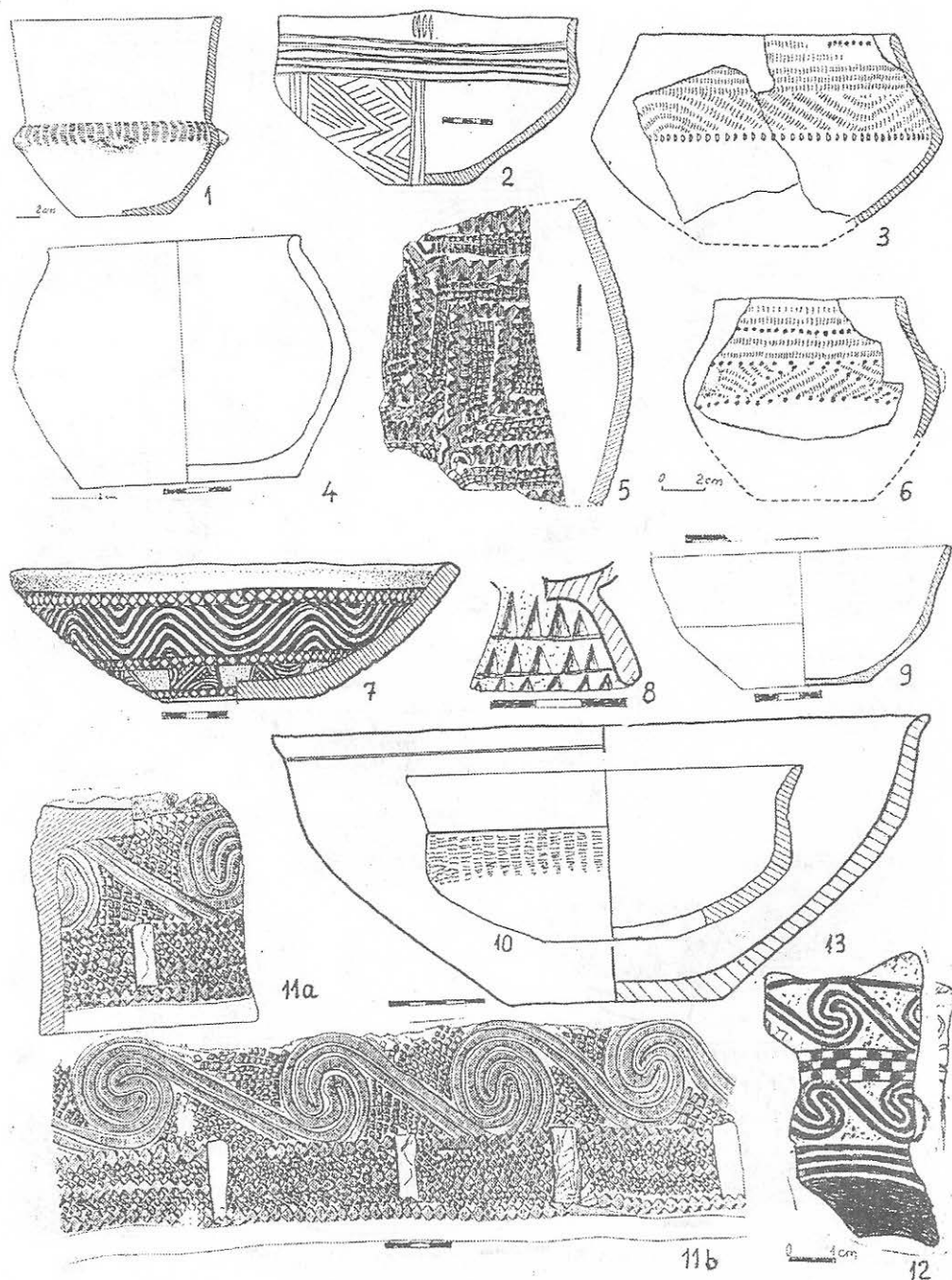

Fig. 4. Hotărani - "La turn", 1, 2, 4, 5, 7 - 12 ceramică din faza Vădastra II; 3, 6 din faza Vădastra I B.

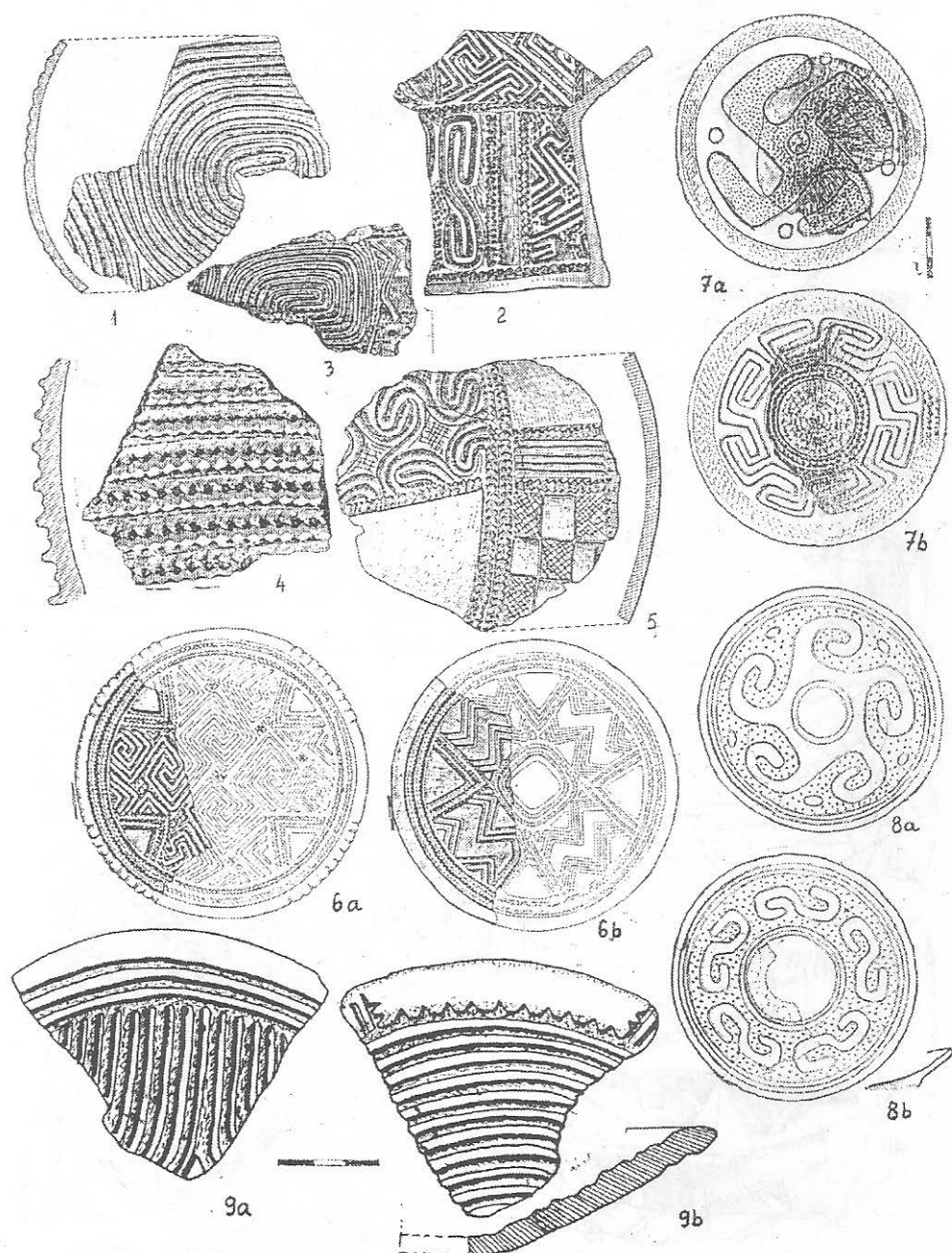

Fig. 5. Hotărani – "La turn" 1–6 b, 9 a 9 b ceramică din faza Vădastra III, 7 a-8 b din faza Vădastra IV.

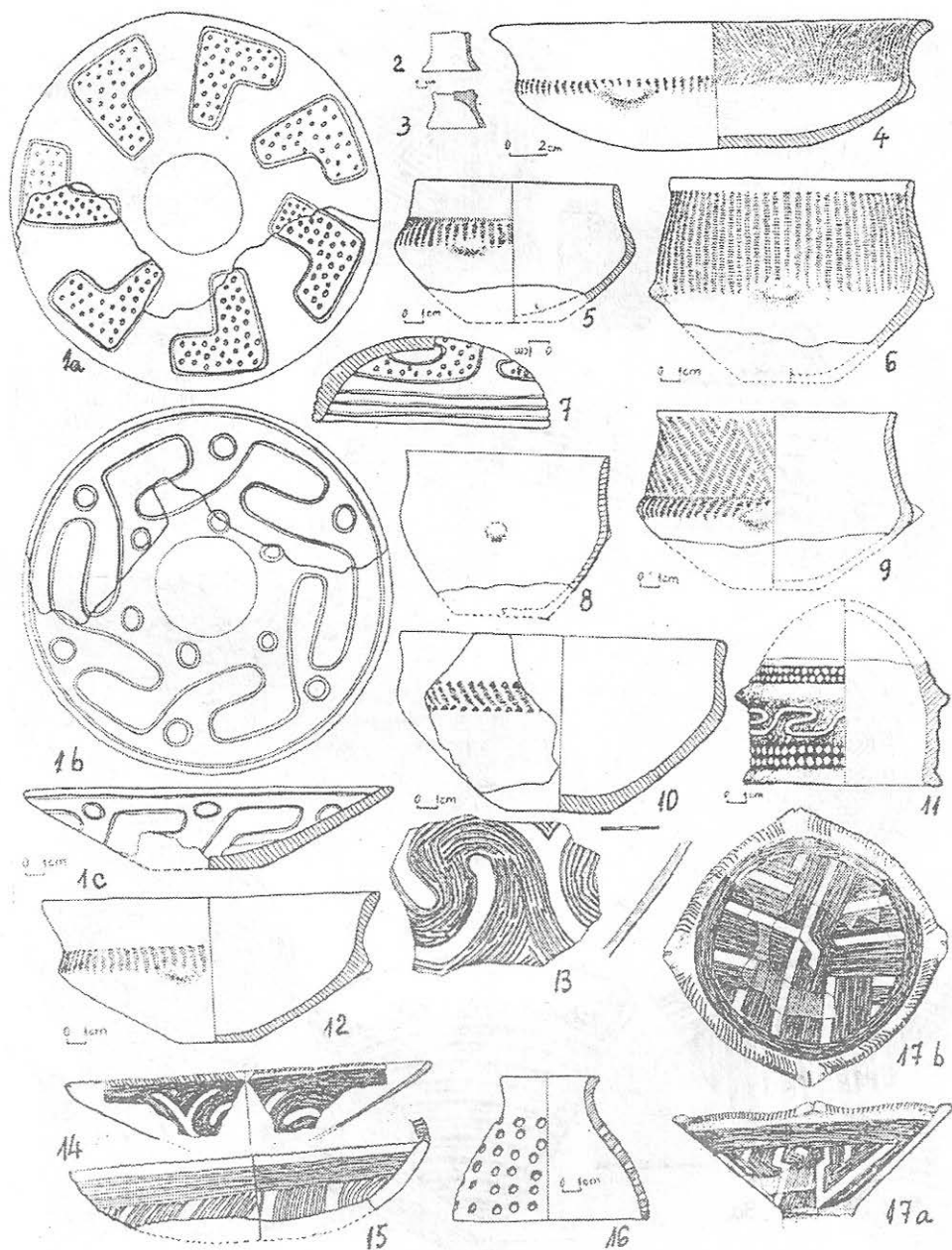

Fig. 6. Hotărâni "La turn", 1 a – 17 a ceramică din faza Vădastra IV.

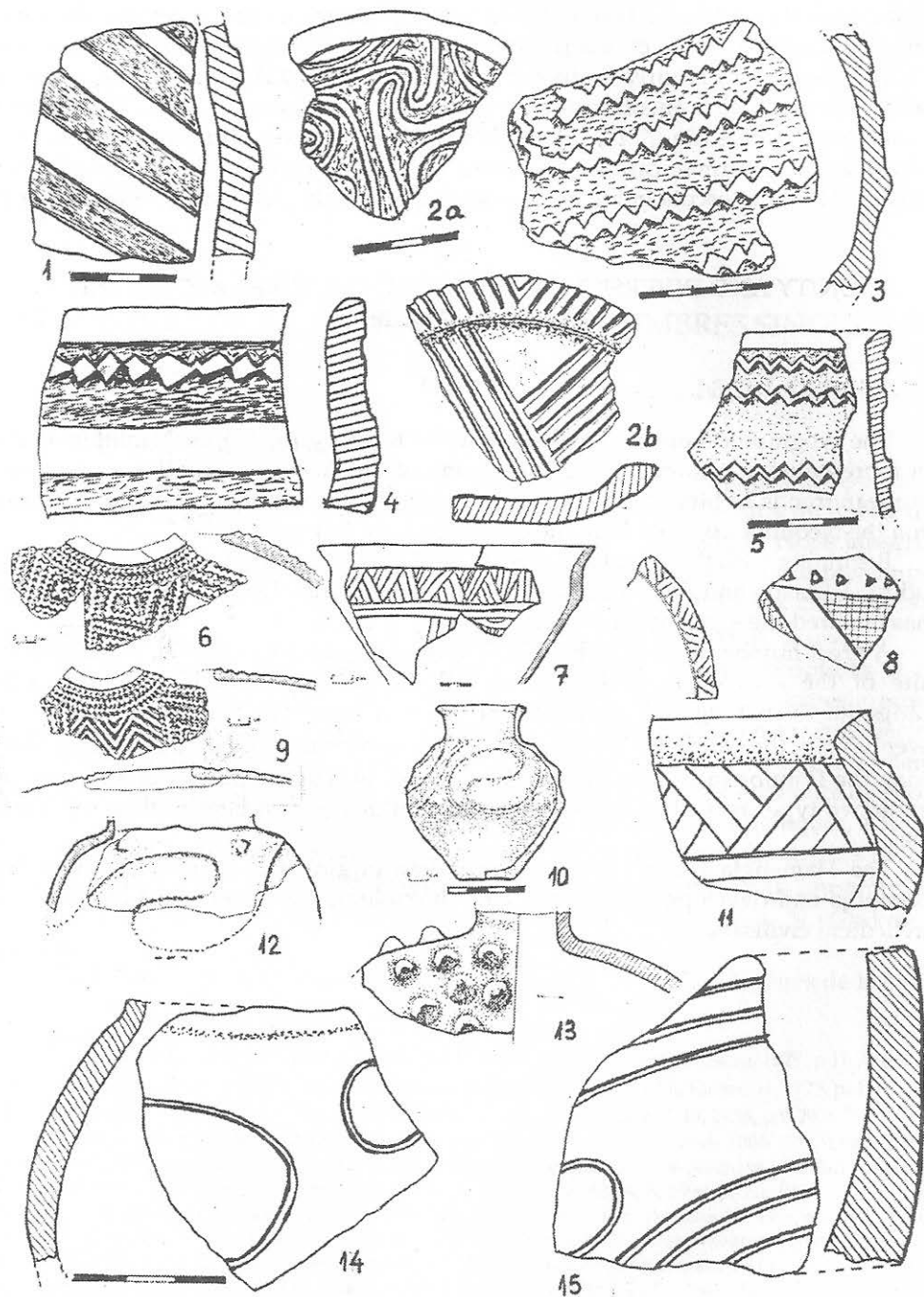

Fig. 7. Fărcașu de Sus – "Pe coastă", 7, 8, 11, ceramică din faza Vădastra I; Hotărani "La turn" 1-6, 9, 14, 15 din faza Vădastra IV; Vlădila "Ogoi", 10, 12, din faza Vădastra IV B; Piatra-sat "Nucet" 13 în faza Vădastra IV B.

turale sudice de tip Marița, la o unificare culturală pe arii întinse, din estul Munteniei până la Jiu când tehnica excizării suprafețelor largi ale motivelor de pe vase (fig. 7/1,3,4,5) asociate cu lărgirea motivelor canelate (fig. 7/10,12) la care se mai adaugă și unele elemente tipice eneoliticului timpuriu respectiv gurguie (fig. 7/13), cercuri incizate între motive (fig. 7/14, 15), pictura crudă și cu grafit, sunt caracteristice unui proces evolutiv, normal, care se va încheia cu apariția eneoliticului în câmpia de la Dunărea de Jos cunoscută în literatura arheologică cu numele Boian V – Gumelnița I³³.

UNITY AND DIVERSITY OF NEOLITHIC CULTURES ALONG THE LOWER DANUBE

Abstract

The geographical position of the Romanian territory, during the Neolithic period, has represented a cultural interferences zone of the Aegean-Anatolian and Central European trends of Linear Pottery types, which would determine an original feature upon the Neolithic cultures from the plain along the Lower Danube.

Beginning with the 3rd phase of Starcevo-Criș and mostly with the first stages of Dudești-Vădastra and Boian cultures, the Romanian Plain– Dobroudja being excepted – has featured the same cultural unity.

A great number of mutual Eneolithic elements, which are specific to the cultural unite of the evolved Neolithic Ussae I-II, Samovedene-Hotnița (NE Bulgaria), Gradeșnița (NW Bulgaria), Dudești and Boian (Muntenia), Dudești-Vădastra (the lower basin of the Olt river), Vinča-Dudești (the lower basin of the Jiu river) and Vinča (along the Danube in Eastern Oltenia) is due to their cultural origin of Karanovo II-Veselinovo type, as well as to the Kaloianovo influences and later to those of Marița type.

The Hamangia Culture (with an anatolian origin) had its range restricted to Dobroudja and developed in cultural and chronological relations with the Boian and Percucuteni civilisations.

33 D. Berciu, *Contribuții...*, București, 1961, p. 488-496, M. Nica, *Arhivele Olteniei*, S.N. 4, 1985, p. 35-47; Eugen Comșa, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 8, Călărași, p. 7-126